



תמוז התשע"ו



בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

**תפקידה של פרשת "אתונו של בלעם"**  
**לפרשת בלק (על פי שיעור של הרב אלחנן סמט)**

**עם-הַאֲנָשִׁים, וְאָפֶס אֶת-הַדָּבָר אֲשֶׁר-אָדָּבַר אֵלֶיךָ, אֲתוֹ תְּדַבֵּר; וַיִּלְךְ בַּלַּעַם, עִם-שְׂרֵי בַלַּק.**  
 אף על פי כן משך חלק זה של הסיפור את תשומת לבם של פרשנים ולומדים במשך הדורות באופן יוצא דופן. הטעמים לכך ברורים: בחלק זה מתוארים כמה וכמה דברים המעוררים פליאה, ובמהלכה מתעוררות בלב הקורא כמה קושיות.

כידוע, דרכו של ר"י אברבנאל לפתוח את פירושו ליחידה המתפרשת על ידו בסדרת קושיות, שעליהן הוא עונה במהלך הפירוש. לסיפור בלק ובלעם הוא מקדים 24 שאלות, ומתוכן מתייחסות 11 לסצינת האתון.

ניתן לחלק את השאלות הנוגעות לסצינה זו לשני סוגים: הסוג האחד כולל שאלות על היחס של סצינת האתון אל הסובב אותה מלפניה ומלאחריה, והסוג האחר כולל שאלות על המתואר בה עצמה.

נציג את השאלות העיקריות שבכל סוג, ונתחיל בשאלות ביחס להקשר שבו מצויה פרשת האתון בתוך הסיפור הכולל.

**א. את התייבבות מלאך ה' בדרך לשטן לבלעם (פסוק כב) מקדימות המילים "ויחר אף ה' כי הולך הוא".**

**2. על כך שואל ר"י אברבנאל:**

**אם הוא יתברך הרשה את בלעם ללכת, ואמר לו (פסוק כ) 'אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם', איך אחרי שהלך נאמר 'ויחר אף א-להים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו' - והוא לא הלך אלא ברשותו ובמאמרו.**

**ב. התייבבותו של מלאך ה' לשטן בדרכו של בלעם מעלה על הדעת שכוונת הדבר היא למנוע את בלעם מלהמשיך בדרכו. כך אכן מבין זאת בלעם, והוא אומר (בפסוק לד):**

**"ועתה אם רע בעיניך אשובה ליי".**

אולם המלאך אינו מקבל את נכוונתו זו של בלעם לשוב לביתו, אלא אומר לו (פסוק כה):

**"לך עם האנשים, ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר",**

**הבעיות העיקריות בהבנת פרשת האתון**

סיפור בלעם ואתונו תופס 14 פסוקים בלבד (כ"ב, כ"ג, כ"ד, כ"ה) בתוך הסיפור הגדול על בלק ובלעם, המשתרע על פני 95 פסוקים.

**1. פרקים כב-כד:**

**כ וַיְבֹא אֱלֹקִים אֶל-בַּלַּעַם, לֵימֹר, וַיֹּאמֶר לוֹ אִם-לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים, קוּם לֵךְ אִתָּם; וְאֵךְ, אֶת-הַדָּבָר אֲשֶׁר-אָדָּבַר אֵלֶיךָ--אֲתוֹ תַעֲשֶׂה. כֹּא וַיִּקַּם בַּלַּעַם בְּבָקָר, וַיַּחְבֹּשׂ אֶת-אֲתוֹנוֹ; וַיִּלְךְ, עִם-שְׂרֵי מוֹאָב.**

**כב וַיַּחֲרֶה אֵף אֱלֹקִים, כִּי-הוֹלֵךְ הוּא, וַיִּתְיַצֵּב מֵלֶאֱדָה ה' בְּדֶרֶךְ, לְשֹׁטֵן לוֹ; וְהוּא רָכַב עַל-אֲתוֹנוֹ, וַשִּׁנֵּי נַעֲרָיו עִמּוֹ. כִּג וַתֵּרָא הָאֲתוֹן אֶת-מֵלֶאֱדָה ה' נָצַב בְּדֶרֶךְ, וַחֲרָבוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ, וַתֵּט הָאֲתוֹן מִן-הַדֶּרֶךְ, וַתִּלְךְ בַּשָּׂדֶה; וַיִּפֹּד בַּלַּעַם אֶת-הָאֲתוֹן, לְהִטֵּתָה הַדֶּרֶךְ. כד וַיַּעֲמֵד מֵלֶאֱדָה ה', בְּמִשְׁעוֹל הַכֹּרְמִים--גָּדַר מִזֶּה, וְגָדַר מִזֶּה. כה וַתֵּרָא הָאֲתוֹן אֶת-מֵלֶאֱדָה ה', וַתִּלְחַץ אֶל-הַקִּיר, וַתִּלְחַץ אֶת-רֶגְלֵי בַלַּעַם, אֶל-הַקִּיר; וַיִּסֹּף, לְהַכְתֶּה. כו וַיִּוָּסֵף מֵלֶאֱדָה ה', עֲבוּר; וַיַּעֲמֵד בְּמִקוֹם צָר, אֲשֶׁר אֵין-דֶּרֶךְ לְנִטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאל. כז וַתֵּרָא הָאֲתוֹן אֶת-מֵלֶאֱדָה ה', וַתִּרְבֹּץ תַּחַת בַּלַּעַם; וַיַּחֲרֶה אֵף בַּלַּעַם, וַיִּפֹּד אֶת-הָאֲתוֹן בְּמִקְל. כח וַיִּפְתַּח ה', אֶת-פִּי הָאֲתוֹן; וַתֹּאמֶר לְבַלַּעַם, מַה-עֲשִׂיתִי לְךָ, כִּי הִכִּיתִנִּי, זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלַיִם. כט וַיֹּאמֶר בַּלַּעַם לְאֲתוֹן, כִּי הִתְעַלְלָתָ בִּי; לוֹ יֵשׁ-חֶרֶב בְּיָדִי, כִּי עָתָה הִרְגִיתִךָ. ל וַתֹּאמֶר הָאֲתוֹן אֶל-בַּלַּעַם, הֲלוֹא אָנֹכִי אֲתִנְךָ אֲשֶׁר-רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד-הַיּוֹם הַזֶּה--הֲהִסָּפֵן הִסָּפֵנִי, לַעֲשׂוֹת לְךָ כֵּה; וַיֹּאמֶר, לֹא. לא וַיִּגַּל ה', אֶת-עֵינָיו בַּלַּעַם, וַיֵּרָא אֶת-מֵלֶאֱדָה ה' נָצַב בְּדֶרֶךְ, וַחֲרָבוֹ שְׁלֹפָה בְּיָדוֹ; וַיִּקַּד וַיִּשְׁתַּחוּ, לְאִפָּיו. לב וַיֹּאמֶר אֵלָיו, מֵלֶאֱדָה ה', עַל-מַה הִכִּיתָ אֶת-אֲתִנְךָ, זֶה שְׁלוֹשׁ רְגָלַיִם; הֲנֵה אָנֹכִי יִצְאֵתִי לְשֹׁטֵן, כִּי-יָרַט הַדֶּרֶךְ לְנִגְדִי. לג וַתֵּרָא אֵלָיו, הָאֲתוֹן, וַתֵּט לְפָנָיו, זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלַיִם; אוֹלֵי נִטְתָה מִפָּנָיו, כִּי עָתָה גַם-אֲתִכָּה הַרְגִיתִי וְאוֹתָהּ הִחִיתִי. לד וַיֹּאמֶר בַּלַּעַם אֶל-מֵלֶאֱדָה ה', חֲטָאתִי--כִּי לֹא יָדַעְתִּי, כִּי אַתָּה נָצַב לְקִרְאֵתִי בְּדֶרֶךְ; וְעָתָה אִם-רָע בְּעֵינֶיךָ, אֲשׁוּבָה לִי. לה וַיֹּאמֶר מֵלֶאֱדָה ה' אֶל-בַּלַּעַם, לֵךְ**

ומהם כתבו שבהיותו הולך עמהם בדרך מתנמנם, ורעיונותיו על משכבו סליקו (-עלו), כי אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו. [זהו פירושו של ר' יוסף אבן כספי לפסוק כב: "ויתיצב מלאך ה' - היה זה בתנומה, כי התנמנם בלעם עת מה ברכבו, כמנהג רבים מבני אדם, כל שכן בעבור שהשכים בבוקר. והכה לבו אותו על מהלכו... עד כי נשקע ישן או מתנמנם בזה העניין, והגיע לו כל הדמיון הנזכר".]

ואחרים באו לעשות צורה בעניין האתון, שרומזת אל החומר, והמלאך אל הצורה. והם כולם בעיני דרכים מעוקלים, מכחישים עדות הפסוקים. ואני לפרש הפרשה כפי פשוטה באתי...

### שני חלקיו של הסיפור והקבלתם זה לזה

סיפור בלק ובלעם נחלק, מבחינת מהלך העלילה, לשניים: בחלקו הראשון מתנהל עם בלעם משא ומתן על הליכתו למואב על ידי שני גורמים - הן על ידי בלק, אשר שלח אליו שתי משלחות, והן על ידי ה' או מלאכו. התפנית במהלך הסיפור מתחילה בכ"ב, לו, עם תיאור מפגשם של בלק ובלעם. תיאור יחסייהם ההדדיים של שניים אלו ממלא את חלקו השני של הסיפור, עד לפסוק האחרון, המסיים את הסיפור כולו ב'פיזור דמויות.

### 3. במדבר כ"ד, כה:

"ויקם בלעם וילך וישב למקומו, וגם בלק הלך לדרכו." ההבחנה בין חלקי הסיפור היא אפוא על פי טיב הקשר בין שני "גיבוריו" - בלק ובלעם: בחלק הראשון זהו קשר עקיף באמצעות שלוחים, ואילו בחלק השני הקשר ביניהם הוא ישיר.

בפסוקים הפותחים את חלקו השני של הסיפור (כ"ב, לו-מ) מתרחש המפגש הראשוני בין שני האישים. יש בו קבלת פנים של בלק לבלעם והחלפת דברים ראשונה ביניהם (לו-לז), וכן כיבוד הבאים מן הדרך במנות בשר הנשלחות אליהם מאת בלק (לט-מ).

רק למחרת המפגש הזה, בפסוק מא - "ויהי בלקר..." - מתחילה הפעילות של שני האישים לקראת מילוי מטרת המפגש, מתחילות ההכנות לקלל את ישראל.

מפגש ראשון זה, המתואר בפסוקים לו-מ מממש בעצם קיומו את המאמץ הכפול שהשקיע בלק כדי להביא את בלעם אליו. ואם כן הרי הוא מקביל ל 20 הפסוקים הראשונים של סיפורנו (כ"ב, ב-כא), שבהם מתואר אותו מאמץ כפול. קשר זה בא לידי ביטוי מפורש בדבריו הראשונים של בלק אל בלעם, שבהם הוא מזכיר את מאמציו הקודמים ומתערעם על סרבנותו של בלעם להיענות למשלחת הראשונה:

ומיד בהמשך נאמר:

"וילך בלעם עם שרי בלק."

דברי המלאך הללו חוזרים במילים שונות במקצת על דברי ה' שנאמרו לבלעם בלילה לפני צאתו (פסוק כ):

"...קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה"

והליכתו עם שרי בלק בשנית דומה להליכתו הראשונה (פסוק כא)

"ויקם בלעם...וילך עם שרי מואב."

על כך שואל ר"י אברבנאל:

על מה יצא מלאך ה' לבלעם בדרך? כי הנה הוא לא אמר לו אלא דוגמת מה שאמר לו יתברך, כי הוא אמר לו 'אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה', והמלאך כזה בעצמו אמר לו 'לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר', והייתה אם כן ביאתו (- של המלאך) לבטלה! במילים אחרות: פרשת האתון אינה מקדמת כלל את העלילה: בסיומה של פרשת האתון אנו נמצאים באותה נקודה שבה היינו לפני תחילת סצינת האתון.

השאלות העיקריות ביחס לגופה של פרשת האתון הן: א. נראה כי תכלית האירוע הזה הוא המפגש שבין בלעם למלאך ה'. מדוע אפוא אין המלאך מתגלה לבלעם מיד? מדוע הוא עוצר את אתונו של בלעם שלוש פעמים עד אשר יתגלה אליו? ומדוע מאריכה התורה בסיפור שלוש העצירות הללו של האתון?

ב. מהי תכליתו של נס פתיחת פי האתון? נס כה מיוחד מעורר בקורא ציפייה לדברים יוצאי דופן שיישמעו מפיה. אולם דבריה לבלעם, הן בשאלתה (פסוק כח) "מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים"

והן בתגובתה לדברי בלעם (פסוק ל)

"הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה, ההסכן הסכנתי לעשות לך כה?!",

הם דברים שגרתיים שאין כדאי לשנות בעבורם סדרי עולם. לכך יש להוסיף שהתגלות המלאך לבלעם לאחר מכן אינה מותנית בעשייתו של נס זה.

ונסיים חלק זה בדברים שהקדים ר"י אברבנאל לפירושו את פרשת האתון:

ראיתי מפרשים בעניין הזה - איש לדרכו פנו.

מהם פירשו עניין האתון והמלאך ובלעם כמשמעות הפסוקים, וחשבו להתיר הספקות המתחייבים...

ומהם חשבו שהיה כל העניין הזה במראה הנבואה, ושבתו הלילה שלנו (-השלחים) בביתו נראה לו כל זה... [זו דעתו של הרמב"ם במורה הנבוכים חלק ב פרק

[מב]

ואילו באבר הרביעי חל המפנה החרף, השינוי שהוא עיקרה ושיאה של היחידה הספרותית. הדגם הספרותי הזה... נפוץ עד מאוד במקרא; הוא מופיע בסוגים ספרותיים שונים ומשמש בעיצובם של נושאים רבים ומגוונים... אין אנו מסתפקים בזיהויו של הדגם ובהטעמת הקווים המשותפים להופעתו השונות; נהפוך הוא: אנו מבקשים לציין במה תורם הדגם לביטוי כוונתה של היחידה הספרותית... ומהו ייחודה של כל אחת ואחת מהופעות הדגם.

נבחן את הופעת הדגם הזה בכל אחת משתי היחידות הכלולות בסיפור בלק ובלעם שאנו משווים אותן זו לזו.

#### הופעת הדגם בפרשת האתון

שלוש פעמים ניצב מלאך ה' בדרכו של בלעם, ובשלושתן מזהה אותו האתון ומגיבה בסטייה מן הדרך. בכל שלוש הפעמים הללו אין בלעם מזהה את מלאך ה', ורק בשיאה של היחידה, לאחר שה' גילה את עיניו, מזהה אותו בלעם ומנהל עמו דו-שיח.

שלושת האברים הראשונים (אבר א': פסוקים כב-כג; אבר ב': כד-כה; אבר ג': כו-ל) מכילים ארבעה מרכיבים החוזרים בהם באותו הסדר בדרך סטריאוטיפית או בדרך של התפתחות מאבר לאבר.

#### 7. המרכיבים בסיפור האתון:

**מרכיב א': התייצבות המלאך כמפריע בדרכה של האתון.** במרכיב זה קיימת התפתחות ברורה:

**באבר א' (פסוק כב):** "ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו".  
**באבר ב' (פסוק כד):** "ויעמד מלאך ה' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה".

**באבר ג' (פסוק כו):** "ויוסף מלאך ה' עבור, ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל".

**מרכיב ב': זיהוי האתון את מלאך ה'.** כאן החזרה סטריאוטיפית:

בפסוקים כג, כה וכז נאמר באותן המילים:

"ותרא האתון את מלאך ה'".

אמנם באבר הראשון, בפסוק כג, נוספו המילים "נצב בדרך וחרבו שלופה בידו", אולם דבר זה אופייני לדגם שלושה וארבעה: באבר הראשון ישנה אריכות שמטרתה לשרת גם את האברים הבאים. לאמור: גם באבר השני (פסוק כה) וגם בשלישי (כו) כשנאמר "ותרא האתון את מלאך ה'" הכוונה שראתה אותו "נצב בדרך וחרבו שלופה בידו".

**מרכיב ג': תגובת האתון.** כאן החזרה מכילה התפתחות שהיא תוצאה של ההתפתחות במרכיב הראשון: תגובתיה של האתון מחמירות ככל שמחמירה העצירה שעוצר אותה מלאך ה' בהתייצבו לפניו:

**באבר א' (פסוק כג):** "ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה".

#### 4. דברי בלק במפגש (פסוק לו):

הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי? האמנם לא אוכל כבדך?

#### 5. תיאור המשא ומתן בראש הסיפור:

(ה) וישלח מלאכים אל בלעם... לקרא לו

(יד) מאן בלעם הלך עמנו

(טז-יז) אל נא תמנע מהלך אלי כי כבד אכבדך מאד

אם אכן מקביל תיאור המפגש הזה שבין בלק לבלעם בראש החלק השני של סיפורנו לעשרים הפסוקים הבאים בראש חלקו הראשון, המתארים את מאמציו של בלק לקיים מפגש זה שביניהם, אפשר שהדבר רומז לטיב ההקבלה שישנה בין שני חלקי הסיפור, שהיא הקבלה פשוטה, ולא כיאסטית.

המשכו של החלק השני של סיפורנו הוא בתיאור ברכותיו ונבואתו של בלעם. תיאור זה הוא עיקרו של הסיפור הן מבחינה כמותית והן מבחינת הנושא הנידון בו, והוא כולל 56 פסוקים, מחציתם פרוזה ומחציתם שירה.

מה נותר אפוא במחצית הראשונה של הסיפור כדי להקבילו לתיאור ברכותיו של בלעם? הווה אומר: סיפור האתון. אולם נראה שאין כל הקבלה או דמיון בין שני חלקיו אלו של הסיפור: בסיפור האתון לא נזכרו כלל בלק או שלוחיו כדמויות משמעותיות, ורק האתון ומלאך ה' הם שעומדים מול דמותו של בלעם.

לעומת זאת, בתיאור ברכותיו של בלעם ניצבים זה מול זה בלק ובלעם, ואילו האתון כלל אינה נזכרת. בסיפור האתון נידון העיכוב שנתעכב בלעם בדרכו למואב מפני שמלאך ה' עצר את אתונו מלילך פעם אחר פעם, ואילו בתיאור הברכות נידון עניין אחר לגמרי: כיצד בירך בלעם את ישראל פעם אחר פעם למורת רוחו של בלק. ואם כן, מה הקשר בין שני התיאורים הללו ואיזו הקבלה ניתן לערוך ביניהם?

#### ג. התבנית הספרותית 'שלושה וארבעה'

המכנה המשותף הבולט והניכר לעין בין סיפור האתון לסיפור ברכותיו של בלעם הוא ששניהם בנויים באותה תבנית ספרותית של 'שלושה וארבעה'.

פרופסור יאיר זקוביץ, בדיסרטציה שלו (תשל"ח) תחת הכותרת "על שלושה...ועל ארבעה", קיבץ וניתח את רוב רובם של המקומות במקרא שתבנית זו מופיעה בהם.

#### 6. פרופסור יאיר זקוביץ, "על שלושה...ועל ארבעה":

עניינו של חיבור זה בדגם הספרותי שלושה-ארבעה במקרא, היינו ביחידות ספרותיות הבנויות ארבעה נדבכים: שלושת הראשונים חוזרים זה על זה ואין בהם, בדרך כלל, שינוי או התקדמות של ממש מאבר לאבר,

### הופעת הדגם בפרשת ברכותיו של בלעם

נעבור עתה לתיאור ברכותיו של בלעם (כ"ב, מא - כ"ד, כה): שלוש פעמים מנסים בלק ובלעם להביא לכך שבלעם יקלל את ישראל, ובשלושתן מה שיוצא מפיו בפועל הוא ברכה, שהולכת וגוברת מפעם לפעם. בשיאה של היחידה, באבר הרביעי שלה, כבר אין בלעם עורך הכנות לקלל את ישראל, אלא מודיע לבלק בעל כורחו של זה.

#### 14. במדבר כ"ד, יד:

"לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים"

ולאחר הנבואה הזו, הצופה את ניצחונם של ישראל על מואב ושכניו (פסוקים טו-יט), באות עוד שלוש נבואות קצרות.

שלושת האברים הראשונים (אבר א: כ"ב, מא - כ"ג, יב; אבר ב: כ"ג, יג-כו; אבר ג: כ"ג, כז - כ"ד, יג) מכילים שמונה מרכיבים, החוזרים באותו הסדר, וחזרתם לעתים סטריאוטיפית, לעתים מכילה שינויים קלים ולעתים מביעה התפתחות של ממש, בייחוד באבר השלישי. מפני אריכות הסיפור כאן לא נוכל לפרוש את כל ההקבלות והשינויים אלא רק את חלקם.

#### 15. נציין כאן את שמונת המרכיבים, ונעיר אגב כך כמה הערות:

**מרכיב א: ההליכה אל המקום שממנו ראוי לקלל את ישראל** (כ"ב, מא; כ"ג, יג; כ"ג, כז). משני המקומות הראשונים - במות בעל ושדה צופים - ראה בלעם את קצה העם, שכן המקלל צריך קשר עין עם המקולל על ידו. ואולם בשלישית, בבואו אל ראש הפעור הנשקף על פני הישימון, נראה שלא ראה בלעם את העם, ורק אחר כך, כאשר שת אל המדבר פניו (כ"ד, א), נתגלה לו ישראל לפתע כשהוא שוכן לשבטיו.

**מרכיב ב: הכנת המזבחות והקרבנות כפיתוי בידי בלק על פי הוראותיו של בלעם.** האבר השלישי (כ"ג, כט-ל) חוזר חזרה סטריאוטיפית על האבר הראשון (כ"ג, א-ב), ואילו האבר האמצעי (כ"ג, יד) מקצר. (תופעה זו אף היא אופיינית לדגם הספרותי שלושה-וארבעה)

**מרכיב ג: הליכת בלעם לבדו כדי לזכות בדבר מאת ה'.** האבר השני (כ"ג, טו) חוזר חזרה מקוצרת על האבר הראשון (כ"ג, ג), ואילו האבר השלישי (כ"ד, א) מנוגד.

"וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל, ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים, וישת אל המדבר פניו."

**מרכיב ד: מפגשו של בלעם עם ה'.** אף כאן שונה האבר השלישי (כ"ד, ב) שוני מהותי משני קודמיו: באבר הראשון (כ"ג, ד-ה) והשני (כ"ג, טז) שם ה' דבר בפי בלעם וציווהו "שוב אל בלק וכה תדבר", ואילו בשלישי נאמר שראיתו של בלעם את ישראל שוכן לשבטיו הביאה לכך שמעצמו נתנבא "ותהי עליו רוח א-להים".

**מרכיב ה: שובו של בלק אל בלעם לשאת את משלו.**

באבר ב (פסוק כה): "ותלחץ אל הקיר, ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר".

באבר ג (פסוק כז): "ותרפץ תחת בלעם".

**מרכיב ד: הכאת האתון בידי בלעם.** בכל שלושת האברים נאמר שבלעם הכה את אתונו, אולם באבר הראשון והשלישי ישנן תוספות, ומהן מתברר שתכלית ההכאה וחומרן קשורות בהתפתחות שהייתה באבר הקודם: באבר א (כג): "ויך בלעם את האתון להטתה הדרך".

באבר ב (כה): "ויסוף להכתה".

באבר ג (כז): "ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל".

האבר השלישי מכין את הדיאלוג המופיע בשיאה של היחידה, באבר הרביעי שלה, זה שבין בלעם למלאך ה', בהקדימו לכך דיאלוג בין בלעם לאתונו. לפסוקים כח-ל באבר השלישי אין אפוא מקבילה בשני האברים הקודמים. אותם יש להקביל דווקא לאבר הרביעי. (אף דבר זה - שהאבר השלישי משמש חוליית גישור והכנה להופעת האבר הרביעי, שיאה של היחידה הספרותית - אופייני להרבה מהופעותיו של הדגם שלושה-וארבעה במקרא)

כנגד הקדמת הדיאלוג בין בלעם לאתונו במילים,

#### 8. במדבר כ"ב כח:

"ויפתח ה' את פי האתון"

מקדים הכתוב את הדיאלוג בין בלעם לאתונו במילים,

#### 9. במדבר כ"ב לא:

"ויגל ה' את עיני בלעם"

ואלו שתי ההתערבויות הישירות היחידות של ה' בפרשה זו שלא על ידי המלאך. כנגד שאלת האתון.

#### 10. במדבר כ"ב כח:

"מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים",

שואל מלאך ה' את בלעם,

#### 11. במדבר כ"ב לב:

"על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים".

ולעומת דברי בלעם אל אתונו,

#### 12. במדבר כ"ב כט:

"לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך"

מתגלה מלאך ה' אל בלעם כשחרבו שלופה בידו (פסוק לא), והוא אומר לבלעם.

#### 13. במדבר כ"ב לג:

"אולי (=לולי) נטתה מפני, כי עתה גם אתך הרגתי ואותה החייתי".

אולם באבר הרביעי ישנן הקבלות גם לאברים קודמים, בייחוד לראשון.

אדבר"; באבר ג מזכיר בלעם לבלק שדברים מעין אלו כבר אמר לשלוחיו השניים של בלק עוד בהיותו בביתו: "הלא גם אל מלאכך אשר שלחת אלי דברתי לאמר...". נמצא שההתפתחות מן האבר השני אל השלישי היא בהעמקת ההליכה אל ראשיתו של הסיפור.

#### טעמו של השימוש הכפול בתבנית זו בסיפורנו

בכל מקום במקרא שבו נעשה שימוש בתבנית הספרותית שלושה וארבעה יש מקום לשאול לאיזו מטרה נעשה בה שימוש. במקומות שונים ניתן להצביע על מטרות מגוונות לכך. מה מטרת השימוש בתבנית סיפורית זו פעמיים בסיפורנו? היש מטרה דומה לשתי הופעותיה בסיפורנו, או שמא בכל מקום מטרה שונה?

אחת המטרות העיקריות של השימוש בתבנית זו בסיפור המקראי היא לתאר כיצד תופעה מסוימת יוצאת מחזקת מקרה החוזר על עצמו והופכת לתופעה ודאית שסיבתה מתבררת לכול. (הרב סמט מדמה זאת להלכה בשור הנוגח, שבשלוש נגיחותיו הראשונות הוא בחזקת תם ובעליו משלמים חצי נזק, ורק לאחר הנגיחה השלישית מתברר שהוא מועד לנגוח, ועל כן בנגיחה הרביעית בעליו משלמים נזק שלם. ומעיר הרב סמט, שהלכה מעין זו, שדבר החוזר שלוש פעמים יוצר 'חזקה', ועל כן בפעם הרביעית משתנה דינו ביחס לשלוש הפעמים הראשונות, קיימת בעוד כמה תחומים.) נדמה שמטרה זו לשימוש בתבנית שלושה וארבעה היא שחזרת בסיפורנו בשתי הופעות התבנית בו.

רק לאחר שהאתון סתה מן הדרך שבה היא מוליכה את בלעם **שלוש פעמים** אמורה להבשיל בו ההכרה שאין זה מקרה בעלמא החוזר פעם אחר פעם, אלא שיש כאן "שיטה": ישנה סיבה אחת לכל נטיותיה של האתון. דבר זה נרמז לבלעם עוד בדברי האתון באבר השלישי, אולם רק בהתגלות מלאך ה' אל בלעם הוא מברר לו ברר היטב את הסיבה לכל העצירות הללו.

כיוצא בדבר, רק לאחר שבלעם בירך את ישראל **שלוש פעמים** אמורה להבשיל בו עצמו, וכן בבלק, ההכרה שאין זה מקרה בעלמא אלא שיש כאן "שיטה": ה' חפץ למנוע מישראל את הקללה ולהעניק להם את ברכותיו באמצעות בלעם. על כן לאחר הברכה השלישית אין בלק חפץ בהמשך הקשר עם בלעם.

16. **במדבר כ"ד, י-יא:**

**לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים. ועתה ברח לך אל מקומך.**

ומעיר הרב סמט, שקיים מתח גלוי בין הדברים המפורשים שאומר בלעם כבר בשני משליו הראשונים לבין המסקנה שאליה מגיעים שניהם רק לאחר המשל השלישי מחמת ה"חזקה" שבחזרה המשולשת הזו.

השמטת תיאור מצבם של בלק ושריו בעת בוא בלעם אליהם באבר השלישי מבטאת אולי את המתיחות שבה הם שרויים לקראת דברי בלעם. לדעת הרב סמט, מתיחות זו ניכרת כבר באבר השני, בשאלתו של בלק "מה דבר ה'?", אלא שבאבר השלישי היא כל כך חריפה, שהדרך של הכתוב להמחשתה היא במעבר מהיר אל דברי בלעם, ללא כל השהיה.

הצעה נוספת של הרב סמט היא: שהשמטה זו באה להביע את התעלמותו של בלעם מנוכחותם של בלק ושריו. שהרי בשני האברים הקודמים המניע של בלעם לנבא היה צו ה' אליו "שוב אל בלק וכה תדבר". באבר השלישי, לעומת זאת, שרתה על בלעם רוח א-להים, והוא שמעוניין לבטא את נבואתו, בלא קשר לבלק ושריו. מסיבה זו שונה הקדמת המשל השלישי (כ"ד, ג-ד) מן ההקדמות של שני המשלים הראשונים.

**מרכיב ו: שלושת המשלים ובהם ברכה לישראל (כ"ג, ז-י; שם, יח-כד; כ"ד, ג-ט).** מרכיב זה, שהוא העיקרי בסיפור, הוא גם זה שמתקשר לאבר הרביעי שהוא שיאה של היחידה הספרותית הזו - לסדרת הנבואות הבאות בפרק כ"ד, טו-כג.

המכנה המשותף הבולט לעין בין משליו של בלעם בכל ארבעת האברים הוא שכולם כתובים בסגנון של שירה נבואית נשגבה. קיימות כאן התפתחות ברורה מאבר לאבר ואף הקבלות פנימיות רבות, ומאידך קיים קשר בין כל משל לבין קטעי הפרוזה שבהם הוא משובץ. עבודת ההשוואה כאן היא עבודה רחבה, שחורגת ממטרת השיעור.

**מרכיב ז: תגובת הכעס של בלק למשמע הברכה.** ניכרת כאן התפתחות:

(כ"ג י"א) **וַיֹּאמֶר בָּלַק אֶל-בְּלָעַם, מַה עָשִׂיתָ לִּי: לְקַב אִיבֵי לְקַחְתִּיךָ, וְהִנֵּה בִרְכַת בְּרַךְ.**

(כ"ג כ"ה) **וַיֹּאמֶר בָּלַק אֶל-בְּלָעַם, גַּם-קָב לֹא תִקְבְּנוּ; גַּם-בְּרַךְ, לֹא תִבְרְכְנוּ.**

(כ"ד י-יא) **וַיַּחַר-אַף בָּלַק אֶל-בְּלָעַם, וַיִּסְפַּק אֶת-כַּפָּיו; וַיֹּאמֶר בָּלַק אֶל-בְּלָעַם, לְקַב אִיבֵי קְרֹאתִיךָ, וְהִנֵּה בִרְכַת בְּרַךְ, זֶה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים**

**מרכיב ח: תשובת בלעם לבלק**

(כ"ג יב) **"את אשר ישים ה' בפי - אתו אשמר לדבר"**

(כ"ג כו) **"כל אשר ידבר ה' - אתו אעשה"**

(כ"ד י"ב-י"ג) **"אשר ידבר ה' - אתו אדבר"**

אף שהתשובה היא אותה תשובה בכל שלושת האברים, ורק גיווני נוסח קיימים ביניהם, נבדלים האברים זה מזה במה שקדם לתשובה זו. באבר א ניתנת התשובה בהקדמת מילה אחת: "הלא"; באבר ב ההקדמה היא: "הלא דברתי אליך לאמר..." וכוונת בלעם בוודאי אינה רק למה שאמר לבלק בתשובתו הקודמת, אלא לדבריו במפגש הראשון ביניהם (כ"ב, לח) "הדבר אשר ישים א-להים בפי, אתו

ואשר תאר יואר") לשירותו של בלק מתוך זהות אינטרסים ומתוך נאמנות גמורה.

אך הנה בשתי מערכות היחסים הללו, זו שבין בלעם לאתונו וזו שבין בלק לבלעם, משתבש דבר מה: "האמצעי" הנאמן, המוביל את "מפעילו" לקראת השגת יעדו, סוטה מן הדרך המשותפת לו ולמפעילו פעם אחר פעם - שלוש פעמים - ובכל פעם הסטייה הולכת וגוברת, ועל כן היא מכעיסה את "המפעיל" יותר ויותר, עד שלאחר הפעם השלישית היא מביאה לידי עצירה גמורה של התהליך.

"המפעיל" אינו מבין מדוע משרתו הנאמן פועל כפי שהוא פועל, בניגוד לדרכו הרגילה ובניגוד לאינטרס המשותף לשניהם, ועל כן בשני המקומות הוא מתרעם על "משרתו", וכעסו הולך וגובר ככל שהסטייה מתמשכת ומחמירה. הסיבה בשני המקומות דומה: מלאך ה' או דבר ה' הם שמכריחים את המשרת בשני המקומות לפעול בניגוד לרצונו שלו ובניגוד לרצון מפעילו שהוא כרצונו. אולם מלאך ה' או דברו מתגלים רק ל"משרת" ולא למפעילו, ועל כן המפעיל תולה את הסטייה בזדונו של המשרת הנאמן, וזאת על לא עוול בכפו.

האמת היא שאף המשרת אינו מבין את ההתרחשות הנעשית בו עצמו עד לעומקה: הוא משמש אך כלי ביד מלאך ה' או דברו: האתון אמנם רואה את מלאך ה', אך אין היא מבינה את מה שהיא רואה שהרי אינה אלא אתון, ועל כן היא מנסה לעקוף את מלאך ה' פעם אחר פעם (אף כשה' פותח את פיה, אין האתון יכולה לומר לבלעם שראתה מלאך ה' ושעל כן נטתה מן הדרך. "ראייתה" היא אפוא תחושה של סכנה ואיום מדבר שאין היא רואה ממש. ואף אם ראתה, ודאי לא ירדה למשמעות הדבר שראתה).

אף בלעם אינו מבין את מלוא המשמעות של דבר ה' המושם בפיו בעל כורחו, ועל כן הוא מנסה שוב ושוב לעקוף אותו ולהביא את בלק אל מחוז חפצו - אל קללתם של ישראל. ומעיר הרב סמט נראה שרק בפעם השלישית אין בלעם משמש "מכשיר מדבר" ביד ה' השם דברו בפיו, וכי רק אז נפקחו עיניו לראות את ישראל השוכן לשבטיו ראיית אמת, "ותהי עליו רוח א-להים וישא משלו ויאמר... - מרצונו שלו. על כן הפתיחה לדברו הפעם היא (כ"ד, ג-ד) "נאם בלעם... נאם שמע אמרי א-ל... וגו', שלא כמו הפתיחות של משליו הקודמים

נשווה עתה את תגובתו של בלעם לנטייתו השלישית של האתון מן הדרך, בעת שרצתה תחת בלעם, לתגובתו של בלק למשלו השלישי של בלעם (משל שלישי זה מביא אף הוא להפסקת התהליך, הן מעצם היותו שלישי במספר והן מפני שמילותיו האחרונות - "מברכיך ברוך וארריך

17. כבר במשל הראשון אמר בלעם ( במדבר כ"ג, ח):

"מה אקב לא קבה א-ל...",

ובמשל השני נאמרים דברים יותר מפורשים כי הברכות הן עקביות ולא יתבטלו.

18. במדבר כ"ג, יט-כ:

"לא איש א-ל ויכזב וכן אדם ויתנחם... הנה ברוך לקחתי וברך ולא אשיבנה".

19. ואכן, לאחר דברים אלה אומר בלק לבלעם (במדבר

כג כה):

"גם קב לא תקבנו, גם ברוך לא תברכנו".

ואף על פי כן גובר בשניהם הספק, שמקורו בתפיסה הרווחת בקרב בני אדם, שמה שאירע פעמיים בלבד עדיין יכול להתהפך בפעם השלישית. היצר הרע הזה שלהם מביא אותם להמר על ניסיון שלישי. מסקנתו של ניסיון זה היא שאין להמשיך עוד בכך, לא רק מפני ששלוש פעמים יוצרות "חזקה", אלא גם מפני שמילותיו האחרונות של בלעם במשלו השלישי מונעות כל אפשרות להמשך הניסיונות הללו.

20. במדבר כ"ד, ט:

"מברכיך ברוך וארריך ארוך"

או אז מנבא בלעם את נבואתו ברביעית, הפעם ללא הזמנה מצד בלק, ובה מתברר סופית כי יחסו של ה' לישראל משקף את חיבתם לפניו לא רק בשעה זו אלא גם בעתיד הרחוק: "לא עתה... לא קרוב".

הנה נתגלה לפנינו קשר רחב בין פרשת האתון לבין פרשת הברכות שברוך בלעם את ישראל, אלא שיש עוד להעמיקו ולחשוף את טעמו.

### פשר ההקבלה

חמור הרכיבה (או האתון) הוא אמצעי התובלה המקובל במקרא. היחס בינו לבין בעליו הרוכב עליו מאפיין את היחס בין האדון לבין המשרת הכנוע והצייתן, המשמש אמצעי להשגת מטרותיו של אדונו מתוך נאמנות גמורה, תהיינה המטרות אשר תהיינה. כך הרי אומרת האתון לבלעם (כ"ב, ל):

"הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה,

ההסכן הסכנתי לעשות לך כה?",

ובלעם מודה לדבריה: "ויואמר: לא".

אף בפרשת ברכותיו של בלעם (כ"ב, ל) ישנה מערכת יחסים דומה באופן עקרוני, תוך הבדלים המתחייבים ממערכת יחסים שבין שני בני אדם: המטרה היא מטרתו של בלק מלך מואב.

21. במדבר כ"ב, ו:

"אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ",

והאמצעי להשגתה הוא בלעם הנביא-הקוסם, המוכן להעמיד את עצמו ואת כשרונו המגי ("אשר תברך מברך,

אותו בדרכו זו. אולם אין פירושו של דבר שדרכו תצלח בידו. אדרבה: הליכתו בדרכו הרעה תביא לתוצאות הפוכות משציפה להן ותגרום לו מפח נפש.

האם הבין בלעם את הכוונה הזו הצפונה בתשובת ה' השנייה? האם הבין את הרמז לעתיד המונח באזהרת ה' "אך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה"? אנו, שמכירים את סוף המעשה (מקריאות קודמות), מבינים כבר בשלב הזה את התכנית הא-לוהית להפוך את הקללה לברכה מאהבת ה' את ישראל ומרצונו ללמד לקח את בלעם ואת בלק. אולם בלעם ודאי לא הבין זאת, שאחרת לא היה הולך עם שרי מואב.

הרמב"ן בפירושו לפסוקים כ-כב (ד"ה אם לקרא לך), לא סבר כן: לדעתו הבין בלעם היטב את כוונת ה' שהליכתו עשויה לגרום לו לברך את ישראל, והוא העלים זאת במזיד משלוחי בלק מרוב חפצו ללכת עמם. אולם לדעת הרב סמט, דבר זה אינו מסתבר, שהרי מה שהוא מסתיר מהם עתה עתיד להתגלות בהמשך.

תשובת ה' לבלעם המרשה את הליכתו אל בלק, אין בכוונתה "להסגיר" את התכנית הא-לוהית בפירוש, בסגנון מעין 'קום לך אתם, ואך את הברכה אשר אשים בפיך אותה תשמור לדברי', שכן תשובה מעין זו תמנע את בלעם מהליכה, ואז יצא כי בדרך שהוא חפץ לילך - אין מניחים לו ללכת. מאידך, אין בדבר ה' הזה לבלעם כל הטעיה: לא נאמר לו שיוכל לקלל. תשובת ה' מעורפלת ומשאירה את העתיד פתוח ובלתי-ידוע.

#### 27. אולם (הושע י"ד, י)

"ישירים דרכי ה', וצדקים ילכו בס, ופשעים יכשלו בס". בלעם, לא זו בלבד שאיננו מבין את הכוונה הא-לוהית להפכו מכשיר לברך את ישראל (דבר שאין הוא אמור להבין ואין כוונה שיבין), אלא אף את הנדרש ממנו אין הוא חפץ להבין: שהוא הולך לקראת עתיד בלתי-ידוע לו, מתוך צייתנות מוחלטת לדבר ה'. תשובת ה' השנייה מתפרשת לו, מרוב להיטותו ללכת ולקלל, כחזרה מוחלטת מן התשובה הראשונה וכהסכמה לרצונו לקלל את ישראל. התנאי הנוסף לתשובה "אך את הדבר..." אינו מדליק אצלו נורת אזהרה לקראת הצפוי בעתיד. מסיבה זו הוא מצטרף לשלוחי בלק ללא כל הסתייגות, ואין הוא אומר להם את מה שהוא עתיד לומר לבלק חזור ואמור.

#### 28. במדבר כ"ב, לח:

"הנה באתי אליך, עתה היכל אוכל דבר מאומה? הדבר אשר ישים א-להים בפי אתו אדברי". בכך מכשיל בלעם את שלוחי בלק לחשוב את מחשבת הרעל כי א-לוהים חזר בו מתשובתו הראשונה, ועתה ישר בעיניו רצון בלק ובלעם לקלל את ישראל.

ארורי" - סותמות את הגולל על המשך המאמצים, והרי הן כרביצת האתון תחת אדונה).

#### 22. בין כעסו של בלעם לכעסו של בלק:

"כ"ב, כח ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל. כ"ד, י ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו.

לו מקל היה בידיו של בלק ודאי היה רוצה להכות בו את בלעם (כשם שלו הייתה חרב בידו של בלעם, ולא מקל, היה הורג את אתונו, כדבריו בכ"ב, כט). ספיקת הכפיים אינה אלא עידון של רצון ההכאה, ועל כן אומר בלק לבלעם בהמשך.

#### 23. במדבר כ"ד, יא:

"ועתה ברח לך אל מקומך".

תשובתו של בלעם לדבריו החריפים של בלק (שאלימות שבכוח מציצה מתוכם) מנוסחת בפסוקים יב-יג שבפרק כ"ד בהקבלה מרחיבה לשתי תשובותיו הקודמות, על פי הנורמה של סיפור הקבוע בתבנית שלושה וארבעה. אך לו היינו נותנים פתחון פה חופשי ורחב יותר לבלעם להצדיק את עצמו באוזני בלק, יכול היה לאמץ את דברי האתון שנאמרו לו עצמו בדרך ולהפנותם לבלק בשינויים המתבקשים.

לאן מובילה הקבלה זו שבין פרשת האתון לפרשת ברכותיו של בלעם? היא מובילה למסקנה הבאה: **פרשת האתון מהווה מעין "משחק סימולציה" (-הדמיה) בלתי-מודע למשתתפיו לקראת העומד להתרחש במציאות בעתיד הקרוב.** האתון משחקת בו את תפקיד בלעם אדונה, ואילו בלעם משחק בו - מבלי דעת - את תפקיד בלק מפעילו. ורק מלאך ה' הוא שמופיע גם בהמשך הסיפור בתפקיד דומה, כדבר ה' המושם בפי בלעם.

עצם דיבורה של האתון, וכן תוכן דבריה, כמו גם שלושת שלבי עצירתה על ידי מלאך ה', הם פועל יוצא של המגמה שאירוע זה יקדים בדרך ההדמיה את האירוע המרכזי העומד להתרחש בעוד זמן קצר.

אולם מהי מטרתו של "משחק סימולציה" זה ולמי הוא נועד?

מלאך ה' מתקן את אופי הליכתו של בלעם אל בלק

את פשר חזרתו, כביכול, של ה' מדברו הראשון לבלעם.

#### 24. במדבר כ"ב, יב:

"לא תלך עמהם, לא תאר את העם כי ברוך הוא"

#### 25. לדבריו השני (שם, כ)

"אם לקרא לך באו האנשים, קום לך אתם, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה"

#### 26. הסבירו חז"ל (מכות י ע"ב) כך:

"בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו".

בציפייתו לתשובה חדשה של ה' גילה בלעם את רצונו ללכת בדרכו של בלק ולקלל את ישראל, לפיכך מוליכין

האם יבינו הללו, בסופה של ההתרחשות, כי הברכות שנתברכו ישראל מפי בלעם לא היו אירוע מקרי אלא הן הוכחה ליחסו הקבוע של ה' לישראל? האם יבינו כי פעולתם שלהם שימשה אמצעי ביד ה', בתכנית ערוכה מראש, להפוך את הקללה לברכה, וכי הם שימשו מגשימיה של תכנית זו שלא בטובתם? לנו, הקוראים המונחים על ידי הסיפור, הדבר נראה פשוט וברור. אולם לאישים הפועלים במציאות שהסיפור מתאר אותה יכולות היו להיות חלופות להסבר זה של האירועים. הם יכלו לסבור, לדוגמה, שכשם שחזר בו ה' מתשובתו הראשונה לבלעם והרשה לו בשנית ללכת עם שלוחי בלק כדי לקלל את ישראל, כך חזר בו שוב והחליט לברך את ישראל באותה שעה. אולם אולי בעתיד שוב יישר בעיניו לקללם. מה גדול חילול השם שיש במאורעות המביאים לידי תפיסה מעין זו. ומובן שתפיסה מעין זו רק תרחיק את בלעם ואת בלק ושריו מן הלקח שהם אמורים ללמוד מן ההתרחשות.

הודעה א-לוהית מראש לבלעם על העומד להתרחש במואב - שישראל יתברכו על ידו שלוש פעמים - הייתה יכולה למנוע טעות מעין זו שתיארנו. אולם דבר זה אינו אפשרי: גילוי קיומה של התכנית הא-לוהית בטרם עת היה מסכל את עצם קיומה, שכן אז היה בלעם מסרב לשרת את התכנית הזו במעשיו.

לדעת הרב סמט, הפתרון לדילמה זו הוא באותו "משחק סימולציה" שבפרשת האתון. זהו תפקיד הופעת מלאך ה' לטווח הארוך: לכשיגיע הזמן שבו יברך בלעם "שלוש פעמים" את ישראל, בניגוד גמור לשאיפתו לשרת את בלק בנאמנות בדרך הקללה, וייווכח בתגובתו של בלק, שהיא כה דומה לתגובתו שלו על עצירותיה של אתונו - בקיצור: כשיראה כמה דומה פרשת הברכות הנוכחית לפרשת האתון שחוה לפני זמן קצר - ייזכר בלעם כי סיפור זה מוכר לו, ושכבר עבר חוויה מעין זו שהוא עובר עתה בעת הליכתו בדרך. או אז יתברר שהכול היה צפוי מראש: ברכתו את ישראל שלוש פעמים הייתה מתוכננת, ודבר זה אף נרמז לו באירועי האתון בדרך. אלא שהרשות הייתה נתונה לו ללכת בדרכו ולטעות בהבנת הרמזים הללו.

### 31. ומדגיש הרב סמט:

סיפור האתון אינו אינטרפולציה בתוך הסיפור הגדול על בלק ובלעם, ומטרתו אינה "להפחית ממעלתו של הנביא בלעם ולהציגו ככלי ריק: לא רק שאין הוא נביא, אלא שכוחו לחזות מחזה ש-די פחות מזה של בהמתו" (כהצעתו של זקוביץ).

כבעוד כמה מקומות במקרא, מהווה גם פרשת האתון הודעה מוצפנת על העתיד להתרחש. הודעה מוצפנת כזו ניתנת באמצעות מציאות שאינה אלא תחפושת למשל המתחבא בתוכה. אלא שאת כוונת המשל ניתן יהיה להבין רק בעת התגשמות הנמשל במציאות.

### 29. ואומר הרמב"ן:

"שהיה בזה חילול השם. כי בלכתו עמהם סתם, והוא ברשות ה', חשבו שנתן לו רשות לקלל להם את העם, והנה חזר בו (-ה') ממה שאמר תחילה 'לא תאר את העם כי ברוך הוא', כפי מה שהגיד להם. וכאשר יראו עוד שלא יקללם, יאמרו כי אחרי כן נמלך עוד, או יהתל בהם כהתל באנוש, חלילה לה' מעשות כדבר הזה, כי נצח ישראל לא יינחם"

עתה מובן מה שנאמר (כ"ב, כב)

"ויחר אף א-להים כי הולך הוא"

שכן על הליכה בכוונה כזו לא הורשה. מלאך ה', המתייצב בדרכו של בלעם לשטן, אינו מתכוון להשיב את בלעם מדרכו, שהרי זו הדרך שהוא רוצה לילך בה, ובה מוליכין אותו. אף התכנית לברך את ישראל אינה ראויה להיבטל. תפקידו של מלאך ה' ביחס לבלעם הוא כפול: תפקיד אחד הוא לטווח הקצר, המידי, ואילו השני הוא לטווח הארוך יותר.

בטווח המידי אמור מלאך ה' לתקן את טעותו ואת הטעייתו של בלעם בהבנת כוונת ה' ולהשיבו אל ההבנה הראויה לו בשעה זו: הליכתו הוודאית לקלל את ישראל, כפי שסבור בלעם וכפי שגרם גם לשלוחי בלק לסבור, אכן אינה רצויה לפני ה'. בלעם מבין זאת ומוכן לחזור, אך המלאך אומר לו "לך עם האנשים" וחוזר על התנאי הקודם: "ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר". מכאן ואילך העתיד אינו נהיר עוד לבלעם, והוא מבין עתה את חובת הצייתנות שניסה להתעלם ממנה. בבואו עתה אל בלק הוא מצנן את שמחתו לבואו ומדגיש (בפסוק לח) את כפיפותו לדבר ה'. דבר זה הושג בעקבות הופעת המלאך ודבריו לבלעם, אך אין בו כדי להסביר את תפקידה של האתון בסיפור, ולא אותו "משחק סימולציה" שעמדנו עליו.

### פשר מעשה האתון

30. מטרת ההתרחשות בסיפורנו מסוכמת בדברים כ"ג,

#### ה-1 בקיצור:

...ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך.

ולא אבה ה' א-להיך לשמע אל בלעם, ויהפך ה' א-להיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' א-להיך.

ובכל זאת יש להוסיף כי מטרת ההתרחשות אינה רק הצלתם של ישראל מקללת בלעם כשלעצמה, אלא גם הדרך שבה הושג הדבר: כיצד הפכו המקללים למברכים בעל כורחם על פי תכנית א-לוהית מתוככמת, ומה הלקח שלמדו מכך האישים הנוגעים בדבר - בלעם, בלק ושרי מואב.



שימוש בהודעה מוצפנת על מה שעתידי להתרחש נעשה כאשר קיים צורך להודיע את העתיד, אולם יש לעשות זאת באופן שההודעה לא תובן לנמענים שלה בעת קבלתה. סיבות שונות יכולות להיות לכך, והעיקרית שבהן היא שידיעת העתיד עלולה לשתק את האדם ולמנוע אותו מלפעול. אף על פי כן נחוץ הדבר במקרים אלו שבבוא העתיד הזה ידע האדם כי צפוי היה.

ומסיים הרב סמט ואומר:

לפרשת האתון יש אפוא תפקיד מכריע בהבנת משמעותה הכוללת של פרשתנו. היא נועדה ללמד את בלעם ואתנו כי סוף המעשה היה במחשבה תחילה.